

Podgrzybek tęgoskórowy *Xerocomus parasiticus* w Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”

Xerocomus parasiticus in the Barycz Valley Landscape Park

CEZARY J. TAJER

Dolnośląski Zespół Parków Krajobrazowych
50–559 Wrocław, ul. Puszczykowska 10
e-mail: cezary.tajer@wp.pl

Słowa kluczowe: podgrzybek tęgoskórowy, *Xerocomus parasiticus*, gatunek chroniony, Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”, obszar Natura 2000 „Ostoja nad Baryczą”, Dolny Śląsk, Wielkopolska.

W Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”, na terenie leśnictwa Olsza (Nadleśnictwo Żmigród), w okresie od 1992 do 2014 roku stwierdzono 34 owocniki tęgoskóra cytrynowego *Scleroderma citrinum* Pers. z owocnikami chronionego podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* (Bull.: Fr.) Quél., który nigdy wcześniej nie był notowany na tym obszarze. Przedstawiono szczegółowy opis obserwacji tego gatunku na terenie Parku.

Wstęp

Podgrzybek tęgoskórowy (syn. pasożytnicy) *Xerocomus parasiticus* (Bull.: Fr.) Quél. (syn. *Pseudoboletus parasiticus* (Bull.) Šutara) jest pasożytem rozwijającym się na tęgoskórze cytrynowym (syn. pospolity) *Scleroderma citrinum* Pers. i całkowicie uzależnionym od jego obecności (ryc. 1). Na czerwonej liście grzybów ma kategorię zagrożenia „rzadki” – R (Wojewoda, Ławrynowicz 2006). Od roku 1983 został objęty ochroną gatunkową, a obecnie podlega częściowej ochronie (Rozporządzenie 1983, 2014).

Na terenie Polski rozpoznano dotychczas niespełna sto stanowisk tego grzyba (Szczepkowski, Byk 2010). W Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy” nie był on notowany ani opisywany w literaturze, a najbliższe stanowisko w sąsiedztwie Parku stwierdzono w pobliżu Bychowa koło Żmigrodu (Krawczyzsyn 1969).

Na obszarze Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” wielokrotnie stwierdzano występowanie podgrzybka tęgoskórowego w latach 1992–2014, a w niniejszym artykule przedstawiono jego rozmieszczenie na tym terenie.

Teren obserwacji

Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” (pow. 870 km²), powołany w 1996 roku, rozciąga się na obszarze dwóch województw – dolnośląskiego (700 km²) i wielkopolskiego (170 km²) (Ranoszek, Ranoszek 2004). Większa część Parku leży we wschodniej części mezoregionu – Obniżenia Milicko-Głogowskiego, w środkowym biegu rzeki Baryczy. W kierunku wschodnim obejmuje tereny części zlewni górnej Baryczy, sięgając do Przygodzic i Antonina. W granicach Parku znajduje się znaczna część rozległych kompleksów leśnych administrowanych

wanych przez nadleśnictwa Milicz i Żmigród. Funkcjonują tu również inne formy ochrony przyrody, z których najważniejszymi są dwa obszary sieci Natura 2000 – obszar specjalnej ochrony ptaków „Dolina Baryczy” i specjalny obszar ochrony siedlisk „Ostoja nad Baryczą” oraz rezerwat przyrody: „Stawy Milickie”, „Wzgórze Joanny”, „Olszyny Niezgodzkie”, „Radziądz” i „Wydymacz”.

W Nadleśnictwie Żmigród stosunkowo wysoki jest udział łęgów i olsów (ok. 14%), jednak dominują siedliska borowe porośnięte drzewostanem sosnowym średnich klas wieku (ok. 43,8%). Ten typ siedliska i rodzaj drzewostanu jest dogodnym miejscem bytowania podgrzybka tęgoskórowego, którego owocniki widywano wielokrotnie w ciągu ostatnich 22 lat na terenie leśnictwa Olsza. Zwarty kompleks lasów leśnictwa Olsza (o powierzchni ponad 1000 ha) stanowią niemal wyłącznie drzewostany sosnowe w różnych klasach wieku, porastające gleby piaszczyste oraz śródlądowe wydmy, na których występuje suchy bór chrobotkowy. Lasy przecina dobrze rozwinięta sieć piaszczystych dróg wewnętrznych. Od strony wschodniej do kompleksu leśnego przylegają stawy rybne (Mewi Duży, Mewi Mały i Grabówka Duża), leżące w strefie rezerwatu przyrody „Stawy Milickie” (ryc. 2).

Metoda obserwacji

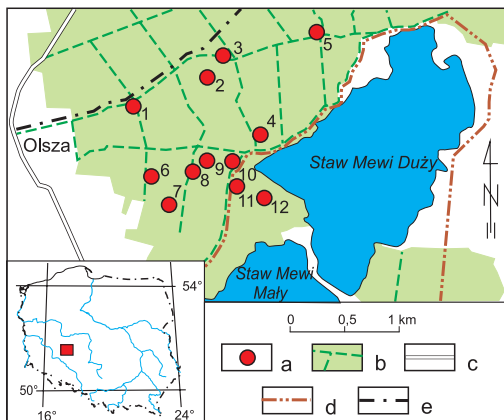
Pierwsze przypadkowe stwierdzenie podgrzybka tęgoskórowego na terenie leśnictwa Olsza w 1992 roku zapoczątkowało w kolejnych latach systematyczną penetrację lasów Nadleśnictwa Żmigród między innymi pod kątem poszukiwań chronionego gatunku grzyba. Poszukiwania prowadzone metodą marszrutową zaowocowały odnalezieniem w latach 2011–2014 kolejnych miejsc występowania podgrzybka. Za stanowisko przyjmowano pododdział leśny, w którym rosły tęgoskóry porażone przez pasożyta. Każdorazowo notowano liczbę owocników podgrzybka, średnicę ich kapeluszy, liczbę spasożytowanych tęgoskórów, rodzaj okolicznego drzewostanu i do-

Ryc. 1. Owocniki podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* na tęgoskórce cytrynowym *Scleroderma citrinum* na stanowiskach nr 5 i 11 (25.10.2014 r., fot. Cezary Tajer)

Fig. 1. Basidiomes of *Xerocomus parasiticus* on *Scleroderma citrinum* at sites no. 5 and 11 (25 October, 2014; photo by Cezary Tajer)

kładną lokalizację miejsca (pomiar GPS) oraz sporządzano dokumentację fotograficzną. Zebrane w ten sposób dane zostały włączone do inwentaryzacji przyrodniczej prowadzonej na potrzeby Dolnośląskiego Zespołu Parków Krajobrazowych.

Ryc. 2. Stanowiska podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* w leśnictwie Olsza (Nadl. Żmigród) w latach 1992–2014: a – stanowiska podgrzybka, b – lasy i linie oddziałowe, c – droga, d – granica rezerwatu „Stawy Milickie”, e – granica Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy”

Fig. 2. Sites of *Xerocomus parasiticus* in the Olsza forest (Żmigród Forest Division) observed in 1992–2014: a – sites of *Xerocomus parasiticus*, b – forests and forest divisions lines, c – road, d – border of the nature reserve “Stawy Milickie”, e – border of Barycz Valley Landscape Park

Wyniki

W latach 1992–2014 zlokalizowano w leśnictwie Olsza łącznie 12 stanowisk podgrzybka tęgoskórowego rozproszonych na powierzchni około 300 ha (ryc. 2). Większość z nich znajdowała się na skrajach leśnych dróg (ryc. 3) lub w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Liczebność i miejsca pojawu podgrzybka ulegały co roku znacznym zmianom (tab. 1). Brak obecności podgrzybka na wcześniejszych stanowiskach i pojawianie się w zupełnie nowych miejscach wiązał się ze zmiennym występowaniem jego żywiciela – tęgoskóra cytrynowego.

Pomimo częstych lustracji terenów leśnych Nadleśnictwa Żmigród chronionego grzyba stwierdzono jedynie na stanowiskach w leśnictwie Olsza. Jednakże podgrzybek tęgoskórowy był widziany w leśnictwie Wałkowo i Łąki. We wrześniu 2013 roku w oddziale 3d leśnictwa Wałkowo (Nadleśnictwo Milicz), w otoczeniu ponad 100-letniego drzewostanu dębowego i ponad 90-letniego sosnowego, znaleziono dwa spasożytowane tęgoskóry. Na jednym znajdował się jeden owocnik podgrzybka, na drugim rosły dwa owocniki (Zdzisław Rogowski, pracownik DZPK – inf. ustna). Z kolei 4 października 2014 roku, w oddziale 74g leśnictwa Łąki (Nadl. Żmigród), w otoczeniu drzewostanu złożonego z 70-letniego buka i 50-letniej sosny, natrafiono na jeden okaz porażonego tęgoskóra, z którego wyrastało sześć owocników podgrzybka w różnych stadiach rozwojowych (Anna Zelenay, pracownik Nadl. Żmigród – inf. ustna). Oba doniesienia są poparte doku-

Ryc. 3. Fragment lasu na stanowiskach nr 3 i 5 podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* (Nadl. Żmigród, 25.10.2014 r.; fot. Cezary Tajer)

Fig. 3. Fragment of the forest at sites no. 3 and 5 of *Xerocomus parasiticus* (Żmigród Forest Division, 25 October, 2014; photo by Cezary Tajer)

Tab. 1. Stanowiska podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* na terenie leśnictwa Olsza (Nadl. Żmigród) odnotowane w latach 1992–2014Table 1. Sites of *Xerocomus parasiticus* in the Olsza forest (Żmigród Forest Division) observed in 1992–2014

Stanowisko Site no.	Data/ Date	Oddział Forest unit (GPS)	N_{Scl}	N_{Xp}	Uwagi/ Remarks
1	09.1992 r.	33a 51,542262°N 17,075447°E	1	3	Skraj leśnej drogi. W otoczeniu jednolity drzewostan sosnowy w wieku ok. 90 lat. Owocniki podgrzybka w pełni wykształcone, największy o średnicy kapelusza 4,5 cm.
2	26.10.2014 r.	31c 51,545529°N 17,086750°E	1	2	W głębi lasu, na wydmie, w otoczeniu jednopiętrowy drzewostan sosnowy w wieku 60 lat, w runie rókiet cyprysowaty <i>Hypnum cupressiforme</i> i bielistka siwa <i>Leucobryum glaucum</i> . Młode owocniki podgrzybka o średnicach kapeluszy: 3,5 i 2,5 cm.
3	22.10.2014 r.	19j 51,547176°N 17,089373°E	2	8	Piaszczysty skraj leśnej drogi, w otoczeniu jednopiętrowy 50-letni drzewostan sosnowy, w runie borówka czarna <i>Vaccinium myrtillus</i> . Średnica największego kapelusza 7 cm, najmniejszego 3,5 cm.
4	08.2011 r.	30j 51,540695°N 17,096931°E	1	2	Na środku leśnej drogi. W otoczeniu jednopiętrowy las sosnowy w wieku ok. 60 lat. Owocniki podgrzybka dobrze wykształcone, największy o średnicy kapelusza 4 cm.
5	22.10.2014 r.	17h 51,548318°N 17,098412°E	1	8	Pobocze leśnego duktu, w otoczeniu jednopiętrowy drzewostan sosnowy w wieku powyżej 50 lat, w runie borówka brusznica <i>Vaccinium vitis-idaea</i> . Średnica największego kapelusza 5 cm, najmniejszego 2,5 cm.
6	2.11.2014 r.	36c 51,535846°N 17,079840°E	11	34	W głębi lasu, w otoczeniu jednopiętrowy drzewostan sosnowy w wieku 45 lat, w runie sporadycznie kępy wrzośu i rókietu cyprysowatego. Owocniki podgrzybka w różnych stadiach rozwojowych, średnice kapeluszy od 0,5 cm do 6 cm.
7	09.2011 r.	36b 51,534703°N 17,085108°E	10	15	Wnętrze zwarte drzewostanu sosnowo-świerkowego z domieszką brzozy w wieku 45 lat. Owocniki podgrzybka w różnych stadiach rozwojowych. Największe o średnicy kapelusza ok. 5 cm.
8	29.08.2012 r.	35b 51,538239°N 17,087114°E	1	1	Środek leśnej drogi. W otoczeniu drzewostan sosnowy w wieku 85 lat, w podszycie świerki. Dorodny okaz podgrzybka o średnicy kapelusza 7,5 cm.
9	27.09.2013 r.	35a 51,538754°N 17,087747°E	3	9	W głębi jednopiętrowego, 80-letniego lasu sosnowego, na wydmie. Owocniki podgrzybka w różnych stadiach rozwojowych. Największa średnica kapeluszy ok. 5 cm.
10	26.10.2014 r.	35a 51,539140°N 17,093450°E	1	3	W głębi lasu, na wydmie, w otoczeniu 80-letni, jednopiętrowy drzewostan sosnowy z podrostem świerkowym, w runie rókiet cyprysowaty. Owocniki podgrzybka w pełni uformowane o średnicach kapeluszy: 7, 6,5 i 4,5 cm.
11	25.10.2014 r.	34d 51,536822°N 17,092130°E	1	5	Skraj piaszczystego leśnego duktu na śródleśnej wydmie, w otoczeniu jednopiętrowy drzewostan sosnowy w wieku 80 lat, w runie chrobotek kielszkowaty. Owocniki podgrzybka w różnym stopniu rozwoju. Średnica największego kapelusza 5,5 cm, najmniejszego 1,5 cm.
12	2.11.2014 r.	34d 51,538196°N 17,093675°E	1	1	W głębi lasu, w otoczeniu 90-letni drzewostan sosnowy, w runie borówka brusznica. Dobrze wykształcony owocnik podgrzybka o średnicy kapelusza 6,5 cm.
Suma/ Total			34	91	

N_{Scl} – Liczba porażonych owocników tęgoskóra/ The number of infected (parasitized) fruiting bodies of *Scleroderma citrinum*

N_{Xp} – Liczba owocników podgrzybka/ The number of *Xerocomus parasiticus* fruiting bodies

mentacją fotograficzną. Potwierdzenie prawdopodobnego występowania gatunku w innych rejonach Parku wymaga kontynuacji poszukiwań i udokumentowania obserwacji.

Wnioski

Przedstawione po raz pierwszy dane o występowaniu chronionego podgrzybka tęgoskórowego na obszarze Parku Krajobrazowego „Dolina Baryczy” poszerzają wiedzę o jego rozprzestrzenieniu, szczególnie w odniesieniu do pogranicza Dolnego Śląska i Wielkopolski, gdzie, jak dotąd, znany jest z niewielu stanowisk (Narkiewicz 2005). Ocenia się, że w miejscach swego występowania podgrzybek nie jest narażony na zniszczenie w wyniku prac leśnych czy ze strony grzybiarzy. W trakcie wieloletnich obserwacji ani razu nie stwierdzono, by którekol-

wiek ze stanowisk ucierpiało wskutek działań człowieka. Warto jednak zaznaczyć, że w wyniku naturalnych procesów w każdym kolejnym roku dochodzi do znacznych zmian w strukturze rozmieszczenia stanowisk podgrzybka tęgoskórowego. Dlatego planując w przyszłości jakiegokolwiek działania ochronne (związane na przykład z koniecznością wykonania cięć sanitarnych, trzebieżowych czy prac zrębowo-odnowieniowych) należy uwzględniać nie tyle poszczególne stanowiska podgrzybka, co całą strefę jego występowania, a więc powierzchnię około 300 ha.

Podziękowania

Za uwagi merytoryczne i pomoc techniczną w przygotowaniu artykułu dziękuję inż. Leszkowi Mataczowi i dr. Włodzimierzowi Ranoszkowi, a także Recenzentom za cenne uwagi do manuskryptu.

PIŚMIENNICTWO

- Krawczyzsyn J. 1969. *Xerocomus parasiticus* (Bull. ex Fr.) Quél. na Dolnym Śląsku. Acta Mycologica 5 (1): 9–12.
- Narkiewicz Cz. 2005. Grzyby chronione Dolnego Śląska. Wydawnictwo Muzeum Przyrodniczego, Jelenia Góra.
- Ranoszek E., Ranoszek W. 2004. Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy”. Wydawnictwo Gottwald, Miłicz.
- Rozporządzenie 1983. Rozporządzenie Ministra Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego z dnia 30 kwietnia 1983 roku w sprawie gatunkowej ochrony roślin. Dz.U. Nr 27 (1983), poz. 134.
- Rozporządzenie 2014. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 października 2014 roku w sprawie ochrony gatunkowej grzybów. Dz.U. (2014), poz. 1408.
- Szczepkowski A., Byk A. 2010. Nowe stanowiska podgrzybka tęgoskórowego *Xerocomus parasiticus* (Bull.: Fr.) Quél. w Polsce. Przegląd Przyrodniczy 21 (4): 16–22.
- Wojewoda W., Ławrynowicz M. 2006. Czerwona lista grzybów wielkoowocnikowych w Polsce. W: Mierek Z., Zarzycki K., Wojewoda W., Szelaż Z. (red.). Czerwona lista roślin i grzybów Polski. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków: 53–71.

SUMMARY

Chrońmy Przyrodę Ojczystą 71 (3): 216–220, 2015

Tajer C.J. *Xerocomus parasiticus* in the Barycz Valley Landscape Park

In the Barycz Valley Landscape Park located in the Olsza forest (Żmigród Forest Division), 34 fruiting bodies of *Scleroderma citrinum* Pers. were found in 1992–2014 with fruiting bodies of protected *Xerocomus parasiticus* (Bull.: Fr.) Quél, which has never been recorded in this area. A detailed description of parasitic species of the fungus in the Landscape Park is presented.